

beno samokritičnostjo že svari pred naglim vampirjenjem neposrednih potomcev Lovreta Kvasa in slemeniške Manice, pred njihovim moralnim razkrajanjem, pred njihovo samopašnostjo, duhovno in življenjsko plitkostjo, kakršne so vse bolj veselo poganjale hkrati z meščanskim premoženjem in politično močjo.

Tako je Vinko Rovan v Pobratimih posebljenje tretjega slovenskega zgodnjega tipa romana, Vošnjakov roman pa v njegovi zasnovanosti naenkrat ugleddamo kot sinkretizem, strnitev dotedanje, malce celo anticipacije prihodnje romanopisne izkušnje pri nas: meščansko aktivistične (Jurčič), svetovljansko romantične (Stritar) in družbeno kritične (Kersnik, naturalisti); gospodje Devin, Dolnik in Rovan kot troedina oseba istega (slovenskega meščanskega) naroda so njihova personifikacija.

Če torej — upravičeno ali ne — res pomišljamo pred estetsko vrednostjo Pobratimov, potem ne smemo mižati pred njimi kot literarni zgodovinarji. V tem smislu tudi razumemo Slodnjakovo pozornost, kakršno je v svojem literarnozgodovinskem raziskovanju posvetil temu Vošnjakovemu romanu.

Gregor Kocijan

Pedagoška akademija v Ljubljani

ZGODOVINSKA SNOV V PRIPOVEDNI PROZI MED VRAZOM IN JURČIČEM

Že bežen pogled na slovensko pripovedno prozo od 1835 do 1864 (Vraz — Jurčič) nam pove, da je bila zgodovinska ali psevdozgodovinska snov slovenskim pisateljem tistega časa dokaj pogosto v mislih in da so jo (v pretežnem delu brez večje literarne vrednosti) kar dostikrat ubesedili v svojih proznopripovednih delih. Nič manj pogosto pa ne srečamo zgodovinske tematike v lirski in pripovedni poeziji. Lahko bi začeli s Prešernom in nato po vrsti naštevali pesnike, ki so čutili neodložljivo potrebo, da bi v zgodovinski snovi našli oporo za izpoved domoljubnega čustva, za izražanje prepričanja in vere v dan, ko bodo zlomljene tisočletne sponе. Toda — medtem ko so v tej poeziji pri Prešernu in Jenku estetsko skladno in doživeto zazveneli nacionalna bolečina, protest, upor, upanje, pa je pri mnogih drugih tedanjih pesnikih zgodovinska preteklost nemalokrat odmevala prazno. Nekaj podobnega je bilo tudi s pripovedno prozo, samo da je bila tu očitnejša oblikovalna zadrega, ki je bila seveda zadrega razvoja slovenske pripovedne proze nasploh.

Razumljivo je, da so posamezni avtorji posegli po zgodovinski snovi iz različnih nagnjenj in ob različnih pobudah (odvisno od časa in literarne usmeritve). Gotovo pa je, da se jim je ta tematika zdela kot nalašč za poudarjanje nekaterih etičnih vrednot, ki naj bi jih sodobnemu človeku primanjkovalo, in zlasti za raz-

grinjanje narodnostno-domovinskega čustvovanja in ozaveščanja. Razen tega je bila živa romantična zazrtost v preteklost, pojavljala se je težnja po fabuliranju in morda tudi prepričanje, da je zgodovinska snov prikladna za zbujanje zanimanja za branje.

Med ne preveč številnimi prozopripovednim deli v letih od 1835 do 1853 (v glavnem gre za razmeroma kratke setavke) dokaj pogosto srečamo taka, ki imajo zgodovinsko ali psevdozgodovinsko snovno podlago. Del te proze se tesno naslanja na folklorno izročilo, ki je bolj ali manj vidno vpleteno v »zgodovinske« pripovedi in ki je velikokrat vplivalo tudi na njihovo stilno podobo. Dosti manj pa je čutiti, da se za pripovedmi skriva temeljitejše preučevanje zgodovinskih virov in želja po literarni obnovi kakega zgodovinskega dogajanja ali pojava.

Stanko Vraz je v letu 1835 zasnoval neke vrste »zgodovinsko povest v romantičnem slogu«, kot je zapisal Anton Slodnjak, vendar je, žal, ostalo pri poskusu. Ta »najstarejši ohranjeni slovenski izvirni sestavek v pripovedni prozi z umetniškimi nameni«¹ je segel v »turške« čase in kaže na zgledovanje po Scottovi prozi, obenem pa motivno odvisnost od srbske ljudske pesmi (*Kosovka djevojka*).

Leto pozneje je izšla Ciglerjeva povest *Sreča v nesreči* (1836). Sicer nikakor ne bi mogli trditi, da je zgodovinska povest, vendar je očitno, da je pisatelj v ozadju razpel zgodovinsko platno (Napoleonove vojne) in s tem pripoved časovno zamejil. Morda je tudi na ta način hotel biti privlačnejši?

Deset let po Vrazovem »začetku izvirne povesti« je Franc Malavašič objavil svojo »povest iz petnajstega stoletja« *Erazem iz Jame* (1845, pozneje *Erazem Predjamski*).² Primerjava s *Srečo v nesreči* hitro pove, da Malavašič ni obvladoval pripovednega oblikovanja niti v tolikšni meri kot Cigler. In tako je napisal bolj anekdotično pripoved o zgodovinskem junaku Erazmu, ki je bil lastnik Predjamskega gradu. Erazmov značaj ni jasno orisan, ni viden smisel za kompozicijo, ni zgodbene strnjenosti in pripovedne napetosti; tega vtisa ne moreta popraviti niti poskus dialoga (zagovor pred sodiščem) niti mestoma posrečeno pripovedno poročanje. Opraviti imamo z boljšim ali slabšim povezovanjem anekdot, pripetljajev in s pripovedovanjem dejstev iz zgodovinskega berila. »Povest« nima pripovednih odlik, vendar je zanimivo, da vsebuje nekatere lastnosti, ki so prej ko ne romantične. Tako je npr. glavni junak izjemna osebnost, družbeni izobčenec (to je postal, ker je branil resnico in pravico) in zaščitnik zatiranih; nekaj romantične dekoracije je v opisu narave, zlasti viharja ob Erazmovi vrnitvi v grad itd. Morda bi iz tega gradiva v rokah vsaj malo bolj nadarjenega pripovednika lahko nastala zanimiva romantična povest, tako pa je ostalo zgolj pričevanje o neki nemoči.

V letih 1848 do 1953, to je v času bolj sproščenega revialnega življenja na Slovenskem, je bilo v primerjavi s prejšnjimi obdobji objavljenih dosti več pripovednih sestavkov. V kopici najrazličnejšega pripovednega spisa, med kate-

¹ A. Slodnjak: Stanko Vraz, Slovenska djela II., 1952, 252. Prim. tudi M. Kmecl: Nekaj tem iz razvoja slovenske pripovedne proze, SR 1972, 217—218.

² Do konca stoletja je »povest« doživela štiri ponatise: 1861, 1880, 1886 in 1896!! Prim. F. Simonič: Slovenska bibliografija I., 1903—1905, 288.

rim je bilo malo ali nič trajnega, so se rojevale tudi krajše pripovedi z zgodovinsko ali psevdozgodovinsko snovjo. V smeri zgodovinsko-folklorne romantične pripovedi sta pisala npr. Janez Trdina in Luka Svetec, medtem ko je bilo pripovedovanje z zgolj zgodovinsko ali psevdozgodovinsko snovjo bliže Malavašičevi »povesti«: sem pa bi sodili Josipina Turnograjska, Balant Janežič in Davorin Trstenjak.

Trdina je v *Narodnih pripovedkah iz Bistriške doline* zajemal iz ljudskega izročila, vendar je ob tem poklical na pomoč tudi Valvasorja (npr. *Pričetek Mengša, Veronika* itd.). Prav tako je svojo »daljšo« pripoved (sam jo je imenoval »narodna pripovedka«) *Arov in Zman* delno naslonil na zgodovinska dejstva (tudi Valvasorjevo pričevanje), manj izrazito kot v *Pripovedki od Glasan-boga* na folklorno izročilo, sicer pa vse skupaj oplemenitil z domišljijo. Nastalo je pravzaprav zgodbeno ogrodje, ki bi mu bilo šele treba vdihniti pripovedno mikavnost in prepričljivost. Vendar je eno gotovo, da je namreč bolj kot drugi sodobniki, ki so v zgodovini iskali snov za svoja dela, jasno izoblikoval fabulo in jo dokaj logično zaokrožil. Trdina si je zamislil zanimivo pripoved o junaštvu slovenskega mladeniča in o žrtvovanju ljubeče turške deklice. V lik slovenskega junaka (ki je pogumen, spreten, moder) je vtikal narodnostni poudarek, sicer pa je v ospredje postavil motiv ljubezenske vdanosti, ki odrešuje. Iz tega Trdinovega pripovedovanja ni nastala pripovedna proza, ki bi bila pomembnejši mejnik v slovenskem pripovedništvu. Toda kljub pomanjkanju »epske plastike in psihološkega razvoja v dejanju«³ je pripoved le dokazovala, da se v avtorju skrivajo pripovedne moči, ki bi lahko ustvarile pomembnejša dela. V *Pripovedki od Glasan-boga*, ki je tudi prvi zarodek filozofske proze pri nas⁴, se je pisatelj snovno in motivno oprl na ljudsko epiko z zgodovinsko podlago (*Kralj Matjaž in Alenčica, Kralj Matjaž v turški ječi, Kralj Matjaž v peklju, Pegam in Lambergar, Ravbar*) in na Prešernovo romanco *Turjaška Rozamunda*.⁵ Kompozicija te »pripovedke« je trdinovsko svojevrstna in nenavadna, hkrati pa se prilega nevsakdanji podobi osrednjega junaka, ki tava med »individualizmom in družbeno konvencijo«.⁶

Medtem ko je Trdina črpal iz domačega izročila, pa je Svetec v »izvirni povesti« *Vladimir in Kosara* (Slovenska bčela 1851) raje uporabil srbsko-hrvaško tradicijo in svoji pripovedi podložil Kačić-Miošičevo pesem *Pisma od kralja Vladimira*.⁷ Dogajanje je postavljeno v 11. stoletje, toda vse je podrejeno — kljub morda želji, da bi odsevalo neke zgodovinske razmere — ljubezni na prvi pogled med Vladimirom in Kosaro. Da bi našel pravo rešitev za zgodbeni zaplet, je Svetec poklical na pomoč »sanje« in si na ta način tudi pomagal h koncu, ki je izzvenel v znamenju ideje o prijateljstvu in razumevanju med slovanskimi narodi. Očitno je bil to klic k širši slovanski vzajemnosti. Svetcu lahko pripisujemo nekaj več smisla za »psihološko utemeljevanje človeških dejanj in nehanj«,⁸ v kompozicijski zasnovi (zgodba!) pa je mnogo bolj ohlapen kot Trdina

³ I. Prjatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina I., 1955, 222.

⁴ B. Paternu: Jurčičev Deseti brat in njegovo mesto v slovenski prozi, Poglеди na slovensko književnost II., 1974, 81.

⁵ I. Grafenauer: Zgodovina novejšega slovenskega slovstva II., 1911, 246—251.

⁶ J. Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva III., 1969, 87.

⁷ Prav tam, 87.

⁸ A. Slodnjak: Zgodovina slovenskega slovstva II., 1959, 199.

v *Arovu in Zmanu*; poleg tega je letopisno patetičen (še posebej v dialogu), v izrazu je močno odvisen od ljudskega izročila ter poln osladne sentimentalnosti in solza. Ni pripovedno-zgodbene slikovitosti, ki bi bila poroštvo za nekoliko trajnejšo berljivost.

Zunaj slovenske zgodovine — podobno kot Svetec — je iskala pripovedno snov tudi Josipina Turnograjska. Po pravici lahko govorimo, da so v slovensko slovstvo »na lepem... vdrle zgodovinske ali psevdozgodovinske teme iz slovanske preteklosti«. ⁹ Turnograjska, ki so jo »privlačili slovanski zgodovinski miti«, ¹⁰ je svoje pripovedi v glavnem zgradila na anekdotah iz zgodovine jugoslovanskih in drugih slovanskih narodov; med take sestavke bi uvrstili: *Izdajstvo in sprava* (SB 1851), *Slavjanski mučenik* (SB 1851), *Svatoboj puščavnik* (SB 1851), *Zvestoba do smrti* (SB 1851), *Boris* (Zora 1852), *Tvrdislav* (Zora 1853) in *Marula* (Vodnikov spomenik 1859), medtem ko jo je v kratki pripovedi *Nedolžnost in sila* (SB 1851) zamikala usoda Veronike Deseniške. Idejno jedro vse te pripovedne proze je slovanstvo in k temu je treba dodati še etične vrline. Zaradi skromne pripovedne ustvarjalnosti je Turnograjska praviloma zgolj pripovedno zaokrožila zgodovinske ali psevdozgodovinske anekdote, jim ponavadi dodala še rahlo prिवzdignjen čustveni izliv in vpletla bolj ali manj naivno premišljevanje v moralistično-poučni smeri. ¹¹ Med drugim je tudi precejšnja izrazna odvisnost od verzificirane besede dosti prispevala, da se njeni spisi oddaljujejo od prozne epičnosti in se približujejo neke vrste retorskim nagovorom bralnemu občinstvu. Lep zgled je npr. začetek *Slavjanskega mučenika*: »Glas 'svoboda' leta 1848 tudi v Avstriji zadoni. Svobode plam vžiga avstrijske narode. Iz dolziga spanja jih nje žar prebudi. Kakor mrličič na glas trombe nebeške, tako vstajajo zatrti narodi iz svojih tamnih grobov in hrepene po spolnjenju prirojenih svetih pravic.«

Tako kot Turnograjska si je tudi Davorin Trstenjak izposodil zgodovinsko dogajanje pri sosednjih Hrvatih in v »zlomku večje historične povesti« *Ljudevit vojvoda hrvatski* (Vodnikov spomenik 1859) popisal Ljudovitev boj z Nemci (v začetku 9. stoletja), bojevitost hrvaškega ljudstva, ki je branilo svojo svobodo, pa tudi neslogo in izdajstvo. Trstenjaku bi zagotovo lahko pripisali več pripovedne spretnosti, kot bi jo smeli Turnograjski. Kljub temu pa njegova beletrizirana kronika (po vsej verjetnosti je bil to načrt za daljšo zgodovinsko povest) ni mogla postati boljša: preobložil jo je namreč s takimi »pripovednimi« lastnostmi, ob katerih smo doslej ves čas opozarjali, da so najšibkejša sestavina obravnavane zgodovinske proze.

Drugače kot Turnograjska in Trstenjak je ubesedil zgodovinsko snov Balant Janežič. Janežičevo izražanje se v njegovi »povesti iz staropoganskih časov« *Žrtvovanje na Savi* (SB 1852) bistveno razlikuje od izražanja prejšnjih dveh avtorjev: poslovil se je od izumetničenosti in prevladujočega patosa. Poleg tega je že rahlo nakazoval vzročno-posledične zveze, njegovo poročanje o dogajanju je slikovitejše, za dialogom, ki je še dosti neroden, je že mogoče začutiti utrip živih ljudi itd. Toda tudi njegove pripovedne moči so bile preslabotne, da bi

⁹ J. Pogačnik, n. d. 88.

¹⁰ M. Kmecl: Od pridige do kriminalke, 1975, 66

¹¹ Prim. A. Slodnjak, n. d. 199.

napisal trajnejše pripovedno delo. V izbiri snovi je sledil Prešernu in tako upodobil enega od odločilnih trenutkov v naši zgodovini, medtem ko za druge pripovednike — njegove sodobnike tega ne bi mogli reči.¹²

Po načinu pisanja se je Balant Janežič precej približal novi generaciji literarnih ustvarjalcev, ki so se zbirali okrog Vaj. Tej generaciji zgodovinska snov ni bila več tako blizu, bolj so jo zanimale teme iz vsakdanjega bodisi malomestnega ali kmečkega življenja. Če pa je že obravnavala preteklost v pripovedni prozi, potem jo je bolj iz fabulističnih razlogov, iz romantičnega nagnjenja, ki pa je vse bolj prepuščalo prostor realističnim umetnostnim pogledom. Tako sta napisala: Valentin Zarnik »*novelo*« *Katarina* (Vaje I) in Valentin Mandelc »*novelo*« *Jela* (Slovenski glasnik 1858). Mandelc je *Jelo* postavil v protestantsko-protireformacijski čas, vendar je bil to »le naključni okvir, pripraven romantični do-datek«,¹³ medtem ko je Zarnik svojo *Katarino* uokviril v nekoliko bližjo preteklost: v dobo Ilirskih provinc. »Pripovedne situacije nastajajo iz sporov, ki jih povzroča ljubezen; le-ta je pglavitna življenjska sila, ki ima usodno moč in daljnosežne posledice.« V tej prozi je ljubezen »vkomponirana med vojaško nasprotje francoskih in avstrijskih čet«.¹⁴

Za zapozneli izdelek starejše generacije moramo imeti »*povest iz slovenske zgodovine*« *Močni baron Ravbar* (1858) ki jo je napisal Peter Hicinger. Pripoved je nekoliko slabša različica anekdotičnega načina prikazovanja zgodovinske osebnosti (Andreja Ravbarja) brez kakršnekoli pripovedne vrednosti. Zato tudi avtorjevo označevanje »povest« nima nikakršne podlage.

V 50-ih in delno v 60-ih letih je bila vidna splošna naklonjenost do obravnavanja zgodovinskega dogajanja (nacionalna potrditev, panslovanstvo) in s tem v skladu so leposlovno pisanje z zgodovinsko ali psevdozgodovinsko snovjo spodbujali tudi posamezni uredniki s svojimi uredniškimi koncepti. Pri tem moramo v prvi vrsti omenjati Antona Janežiča in (nekoilko pozneje) Mohorjevo družbo. Že v prvem letniku Slovenske bčele, v kateri se je »vedno bolj bohotila slavizirajoča, psevdoromantična novelistika in publicistika«,¹⁵ je bilo v *Oglasu in povabilu* rečeno, da bo list objavljaj »*pripovedi, pravlice . . .*« in »*najljubše nam bodo, ako je jim predmet iz slavenske dogodivščine vzet*«. Takšna usmeritev je bila v Slovenski bčeli vidna ves čas in bi se po vsej verjetnosti nadaljevala tudi v Glasniku slovenskega slovstva.¹⁶ Trdina je napisal *Arova in Zmana* na pobudo Antona Janežiča, ki je razpisal nagrado za zgodovinsko povest. Dobila sta jo Trdina in Svetec (za *Vladimira in Kosaro*).¹⁷ Tudi del Levstikovih programskih pobud v *Popotovanju iz Litije do Čateža* je bil naravnani v zgodovinsko snov. In če bi sledili Slovenskemu glasniku, bi se s tovrstnimi željami srečevali dokaj pogosto. V letu 1861 je bilo npr. v *Povabilu slov. pisateljem* rečeno, da se razpisuje »*darilo za najboljšo slovensko pripovedko, ki naj bo zložena na podlagi jugoslovanske zgodovine ali pa na temelju domačih prav-*

¹² Prim. A. Slodnjak, n. d. 376.

¹³ I. Prijatelj: Književnost mladostencev, 1962, 34.

¹⁴ J. Pogačnik: Vaje. Spremna beseda, 1968, XXI.

¹⁵ A. Slodnjak, n. d. 198.

¹⁶ V Slovenski bčeli 1853 je na str. 209 zapisano, da bo Glasnik slovenskega slovstva prinašal »zgodovinske in druge klasične povesti«.

¹⁷ Prim. J. Logarja Opcembe k Zbranemu delu Janeza Trdine IV., 1952, 367–368.

ljic«. ¹⁸ Mohorjeva družba pa je (v letu 1862) razpisala nagrado za leto 1863 in med drugim tudi za »najboljšo zgodovinsko črtico (npr. iz turških ali francoskih vojsk...)«. ¹⁹

Ob prozi vajecev in njihovih vrstnikov je Slovenski glasnik v letih 1858—1863 objavil razmeroma malo pripovedi z zgodovinsko ali psevdozgodovinsko snovjo. V ta okvir bi uvrstili: Ivana Vesela Vesnina »povest iz 33. leta pred Kristusom« *Bojmir* (SG 1862), Jurija Kosmača »domačo povest« *Eva Galova* (SG 1862) in Fr. Jaroslava (= Francé Štrukelj) pripoved *Kranjska nevesta* (SG 1863). Pri vseh gre za svojevrstno »zgodovinsko« eksotiko, ki seveda nima zveze z usodo slovenskega naroda. Pripovedi bi lahko uvrstili med zapoznele psevdoromantično prozo, ki zaradi nizke estetske ravni ni imela kaj prispevati k nadaljnemu razvoju slovenske pripovedne besede.

Za doslej razčlenjeno pripovedno prozo z zgodovinsko ali psevdozgodovinsko snovjo je značilno, da kaže dvojno težnjo: biti ljudsko berilo in zahtevnejše branje. Ta dihotomija sicer ni posebno izrazita (pripovedna nerazvitost!), vendar se ni mogoče ubraniti vtisa, da bi npr. Trdina, delno Turnograjska, Trstenjak (in morda še kdo) radi napisali zahtevnejša tovrstna pripovedna dela. Nadalje je treba poudariti, da je zlasti za Trdino, Svetca, Turnograjsko in Trstenjaka značilno, da so bili sredi procesa prehajanja od verificirane epike k pripovedni prozi in da njihovo delo ne odseva teženj (dosti vidnih že v njihovem času), ki so peljale v smeri »praktično zasnovane, na realnosti temelječe proze«. ²⁰ To zadnje velja tudi za preostale pisce (Hicingerja, Vesela, Kosmača). Prav gotovo pa ne smemo prezreti, da je ta proza v precejšnji meri pospešila prehajanje in prispevala k dokončnemu prehodu »od cerkveno vzgojne k posvetno vzgojni, laični prozi«. ²¹

Leta 1864 je Mohorjeva družba izdala Jurčičevo »povest iz petnajstega stoletja domače zgodovine« *Jurij Kozjak, slovenski janičar*. Mladi pisatelj si je izbral snov iz slovenske preteklosti in to mu je bila primerna tematika, ob kateri se je lahko izrazila njegova pripovedna nadarjenost. Hkrati mu je dobrodošla za poudarjanje tiste misli o naši nekdanjosti, ki jo je Levstik v *Popotovanju* izrekel z besedami, da so se takrat (tj. v dobi turških vpadov) »obnašali Slovenci bolj samostojno kakor bodisi kadar koli hoče poprej in pozneje«. Takšna narodno ozaveščujoča in aktualizirana misel se prepleta skozi vso povest. T. i. »turško« snov so pred Jurčičem v pripovedni prozi uporabili še Vraz, Koseski, ²² Trdina, Turnograjska in morda še kdo, vendar je šele Jurčič dal temu zgodovinskemu dogajanju širše razsežnosti in ob romantično zasnovani zgodbi o sovraštvu in spletkarjenju upodobil tudi trpljenje slovenskega ljudstva in nji-

¹⁸ Slovenski glasnik 1861, 24.

¹⁹ Slovenski glasnik 1862, 244.

²⁰ M. Kmecl, SR 1972, 233.

²¹ B. Paternu: Nastanek in razvoj dveh proznih struktur v slovenskem realizmu 19. stoletja, Pogledi na slovensko književnost II., 1974, 49.

²² Jovan Vesel Koseski je v Novicah 1845 (št. 21—25) objavil sestavek z naslovom *V jamo pade, káor jo drugemu koplje*. Po vsem sodeč, je pripoved priredil po tuji predlogi, in sicer kot primer, ki naj ilustrira naslov-pregovor. V uvodni opombi je na začetku zapisano: »V spomin gotove resnice tega prigovora je veliko pravlic med ljudmi vsakiga jezika znanih. Mnogo smo jih čuli, mnogo brali, jedno od druge lepši našli, in skor bi nas mikalo o tem predmetu dolgo govoriti.« (Dogajanje je postavljeno v 16. stoletje; vse skupaj močno spominja na »turške pravljice«, brata in sestro — dve osrednji osebnosti — pa je poslovenil in pokristjanil.)

hov boj za ohranitev. Zgodovinska preteklost mu je bila podlaga za dovolj razvejano pripovedno delo, kakršnega do tedaj v slovenski literaturi še nismo imeli. Napisal je ljudsko povest z napeto in zanimivo zgodbo, ki je tako med preprostim ljudstvom kot med zahtevnejšimi bralci lahko budila zanimanje za slovensko slovstvo in branje nasploh.

Jurij Kozjak je nedvomno nastajal pod vtisom Levstikovega *Popotovanja*, Scotovih razburljivih in razgibanih zgodovinskih romanov, pisateljevega študija slovenske zgodovine (Jurčič je zlasti rad prebiral Valvasorja) in živega ljudskega izročila o življenju davnih dedov. Jurčiču ni bilo do spletanja anekdot iz preteklosti, marveč za strnjeno in smiselno izpeljano zgodbo (ki ji je seveda dodobra botrovala domišljija) in za pripovedovanje o dogodkih, ki bi vsaj delno odsevali duha prikazanega časa. Ljudske pesmi in pripovedke mu niso bile vir zgodbene zasnove, v pripoved je vpletel le nekaj prigod iz tedaj živega ljudskega spomina.

V pripovednih prijemih je sledil Levstiku in tudi Jenku, Erjavcu *idr.*, zaradi svojega še dokaj romantičnega nagnjenja pa se je v precejšnji meri podrejal romantični fabulativnosti.²³ Ob *Juriju Kozjaku* smemo govoriti o dokaj visoki stopnji kultiviranosti pripovednega izražanja in oblikovanja ter o precej umetelni kompoziciji, o kakršni pri sestavkih z zgodovinsko ali psevdozgodovinsko snovjo, ki smo jih srečali pred Jurčičem, nismo mogli govoriti. Jurčičeve značilnosti so: napeto pripovedno poročanje, slikoviti pripovedni prizori, naraven in dramatičen dialog *itd.* — in vsega tega v obravnavani prozi nismo našli ali pa smo lahko komaj zaslutili. Posebej je vredno omeniti, da je pisatelj ob sicer bolj šablonsko zarisanih glavnih junakih (Peter, Marko, Jurij) živo in plastično upodobil cigana Samola (ki je romantičen lik) in zlasti življenjsko prepričljivo nastopajoče iz ljudstva: kmete in grajsko služinčad; to je bil plod Jurčičevega pozornega opazovanja in poznavanja ljudi.

Zgodovinska preteklost je bila privlačna tudi za pisatelje druge polovice 19. stoletja in nemalokrat je bila ta tematika obdelana zgodbeno zanimivo, idejno-spoznavno aktualno in pripovedno slikovito. Vendar brez pretiravanja lahko trdimo, da je na pripovedne možnosti v tej smeri prvi pokazal Jurčič z *Jurijem Kozjakom*.

²³ Prim. B. Paternu: Slovenska proza do moderne. Studije, 1957, 62—63.